

TURINYS

PRATARMĖ	5
I. KLAIPĖDOS KRAŠTO AUKŠTAIČIAI XXI AMŽIUJE: SOCIOLINGVISTINĖ PADĖTIS IR TARMINĖ DIFERENCIACIJA	7
1. ĮVADAS	9
1.1. Ankstesnieji Klaipėdos krašto aukštaičių tarmės tyrimai	10
1.2. Sociolingvistinė ir tarminė krašto situacija	21
2. RYTINĖ DALIS. SMALININKŲ–VIEŠVILĖS AREALAS	29
2.1. Pateikėjo portretas	30
2.2. Šnektos fonetikos ypatybės	31
3. CENTRINĖ DALIS. PAGĖGIŲ–BITĖNŲ AREALAS	38
3.1. Pateikėjo portretas	38
3.2. Šnektos fonetikos ypatybės	41
4. VAKARINĖ DALIS. KATYČIŲ–JUKNAIČIŲ AREALAS	46
4.1. Pateikėjo portretas	47
4.2. Šnektos fonetikos ypatybės	49
5. BŪDINGESNIEJI TIRIAMOJO PLOTO GRAMATIKOS IR LEKSIKOS BRUOŽAI	52
5.1. Morfologija ir sintaksė	52
5.2. Leksika	54
6. IŠVADOS	57
Transkripcijos ženklai	62
Literatūra	65
Sutrumpinimai	69
AUKŠTAITIANŠ OF THE KLAIPĖDA REGION: TEXTS AND CONTEXTS (<i>Summary</i>)	70

II. KLAIPĖDOS KRAŠTO AUKŠTAIČIŲ TARMINIAI TEKSTAI	91
1. SMALININKŲ–VIEŠVILĖS AREALO TEKSTAI	93
1.1. Smalininkų (489) punktas	93
<i>Apie keltininko darbą</i>	93
<i>Apie darbą pas vokiečius</i>	96
1.2. Viešvilės (488) punktas	97
<i>Iš prieškario ir karo laikų</i>	97
<i>Iš gyvenimo istorijos</i>	103
2. PAGĖGIŲ–BITĖNŲ AREALO TEKSTAI	110
2.1. Bitėnų (486) punktas	110
<i>Kaip seniau valgius gamino</i>	110
2.2. Pagėgių (461) punktas	117
<i>Apie krašto praeitį ir darbą Vokietijoje</i>	117
<i>Apie vaiduoklius ir kita</i>	125
<i>Anksčiau žmonės buvo geresni</i>	131
2.3. Rukų (427) punktas	132
<i>Apie gimtinę ir darbus</i>	132
<i>Apie gimtinę ir tėvų ūkį</i>	136
3. KATYČIŲ–JUKNAIČIŲ AREALO TEKSTAI	139
3.1. Katyčių (389) punktas	139
<i>Marga krašto istorija</i>	139
3.2. Kavolių (388) punktas	147
<i>Apie darbus su arkliais</i>	147
3.3. Šilininkų (425) punktas	154
<i>Gyvenimo pabiros</i>	154

„Įprasti archyvai išlieka ilgai ir po juos surašiusiųjų mirties, o tą minutę, kai miršta paskutinis kalbos vartotojas, neužrašyta ar neįrašyta kalba prarandama negrižtamai. Tai tas pats, lyg jos niekad nebūtų buvę“.

David Crystal *Kalbos mirtis*, 12.

Mažosios Lietuvos aukštaitiškosios tarmės, sukūrusios lietuvių kalbos raštijos pamatus, ištirpo kitose kalbose ir tarmėse, palikdamos nedidelį plotelį Nėmuno žemupyje – nuo Smaliniūnų iki Lauksargių, Katyčių ir Juknaičių. Tačiau ir šis kultūrinis bei kalbinis palikimas nebuvo saugus nuo XX a. vidurio istorinių, politinių ir administracinių permainų. Padalyta kelių rajonų ribomis, praskiesta naujųjų gyventojų iš gretimų regionų ar perkeltų net iš pietų Lietuvos, senoji bendruomenė kiek įmanoma telkėsi, stengdamasi išlaikyti kalbinį, kultūrinį ir religinį savitumą.

Vis dėlto rengiant šį leidinį neapleido nuojauta, kad tai gali būti vienas iš paskutiniųjų Klaipėdos krašto aukštaičių šnektų tyrimų – šnektų, jau gerokai pakitusių nuo pirmosiose lietuvių kalbos gramatikose užfiksuoto Mažosios Lietuvos aukštaičių tarmės pirmavaizdžio, fragmentiškų ir nevienalyčių, bet vis dar autentiškų. Deja, XXI a. pradžioje iš šiose vietovėse užrašytų tekstų jau beveik nebegirdėti senųjų gyventojų šišioniškių tarmės – gyvosios šnekos tradicija, ko gero, jau bus nutrūkusi.

Kartu su kalbėtojais vietą naujai tikrovei užleidžia ir tradicinis vietos bendruomenės gyvenimo ir pasaulėžiūros modelis, ne veltui pripažįstama, kad bendruomenės tarpusavio santykiai ir elgsenos supratimas priklauso nuo kalbos, norėdami iš tiesų suvokti bendruomenės tapatumą, turime žiūrėti į jos kalbą (Crystal 2005, 46).

Knyga rengta daugiau kaip dešimt metų – nuo 2003 m. pradėto tarmiinių duomenų (garso įrašų ir klausimyno) rinkimo Smaliniūnų apylinkėse ir tekstų transkribavimo iki 2014 m. Vilniuje užbaigto rankraščio. Tikimės, kad ši knyga, prabilusi senųjų šišioniškių balsais, atkreips dėmesį į

didesnių regiolektų plotuose tirpstančias smulkesnes lietuvių kalbos patar-
mes ir šnektas.

Džiaugiamės galėdamos padėkoti visiems, kurie savo patarimais padėjo
ši tyrimą išplėsti ir patikslinti, pirmiausia Lietuvių kalbos instituto Kalbos
istorijos ir dialektologijos skyriaus kolegėms prof. habil. dr. Danguolei Mi-
kulėnienei, doc. habil. dr. Laimai Kalėdienei, habil. dr. Onai Aleknavičienei,
dr. Astai Leskauskaitei, dr. Jurgitai Jaroslavienei, dr. Nijolei Tuomienei, taip
pat ir kitiems kolegoms, dalyvavusiems svarstant rengiamą leidinį. Nuoširdi
padėka knygą recenzavusiems doc. dr. Ž. Markevičienei ir doc. dr. J. Bu-
kančiui, tyrusiems šias šnektas ir pateikusiems dalykiškų ir svarių pastabų.
Ačiū kruopščiai redaktorei Rūtai Statkevičiūtei, Lietuvių kalbos instituto
leidyklos vadovei Audronei Bielevičienei, maketuotojai Nedai Kostkie-
nei, savo nuoširdžiu darbu prisidėjusioms prie sudėtingo teksto parengimo
spaudai. Ypatingą padėką norėtume išreikšti ir vietiniams gyventojams –
senosios šnektos atstovams, kurie mus nuoširdžiai priėmė ir sutiko papasa-
koti apie nelengvą savo gyvenimą ir jį nulėmusias šio krašto praeities aki-
mirkas.

Už nuotraukas ačiū kolegėms Loretai Rogienei, Laurai Geržotaitei bei
Šilutės rajono savivaldybės Fridricho Bajoraičio viešajai bibliotekai.

Už finansinę paramą renkant medžiagą ir rengiant leidinį dėkojame Lie-
tuvos valstybiniam mokslo ir studijų fondui, už leidybos paramą – Lietuvos
mokslo tarybai.

Autorės